

vóór alle dingen Christus' onderricht eruit geredeneerd, eruit gephilosopheerd.

Tegenover dezen stand van zaken, dezen nóódtoestand in den diepsten zin des woords, is men van alle kanten de Stichting te hulp gesneld. We hebben ze in het zadel zien vliegen, wijsgeren en grote zakenmensen, landbouwers en advocaten, ingenieurs en notarissen, artsen en burgemeesters, ambtenaren en politici, generaals en veehouders, tuinders en theologen — we doen maar een greep —, uit alle levenskringen werkt men mee, vaak met diepe blijdschap, om dit werk te doen slagen!

Wat is deze gemeenschappelijke inzet anders dan de openbaring der eenheid van het lichaam van Christus?

Want gelijk het lichaam één is en vele leden heeft, en al de leden van het lichaam, hoe vele ook, één lichaam vormen, zo ook Christus; want door één Geest zijn wij allen tot één lichaam gedoopt.

God is het, Die den leden, elk in het bijzonder, hun plaats in het lichaam heeft aangewezen, zoals Hij heeft gewild.

De landbouwer kan niet zeggen tot den wijsgeer: ik heb u niet nodig, of ook de wijsgeer tot den zakenman: ik kan het buiten u stellen.

En ze zeggen het ook niet!

Evenmin kan de wijsgeer zeggen tot den theoloog: ik kan uw werk missen. En welk theoloog kan dan nog volhouden tot den wijsgeer te zeggen: uw arbeid is voor mij overbodig!

Er is geen keren aan.

Dit alles danken we aan den Allerhoogste, Die ons den Christus verwekte en ons in Hem deze eenheid, deze onverbreekelijke gemeenschap schonk. Door Wiens Geest nu de gemeenschapsoefening zich baan breekt, door alles heen! Geheel enig in de wereld!

Tot slot nog een enkel woord over het gevaar, dat deze gemeenschap overal en altijd bedreigt. Ook in de Christelijke actie op allerlei gebied.

De apostel PAULUS heeft hiertegen al met klem gewaarschuwd. Ik bedoel dit, zegt hij, dat ieder uwer zijn leus heeft: Ik ben van Paulus! En ik van Apólos! En ik van Cephas!

Deze waarschuwing laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Gemeenschap gebaseerd op voorkeur voor bepaalde mensen of groepen, dan wel op afwijzing van bepaalde mensen of groepen, draagt de kiem der ontbinding in zich. Niet slechts in de kerk, maar op ieder gebied.

Hiertegen bestaat maar één remedie: dezen last radicaal afleggen! Alleen dan zullen we bij machte blijken allen gezamenlijk met volharding den wedloop te lopen, die ook op het terrein der wijsbegeerte vóór ons ligt. Indien maar ons oog daarbij alleen gericht is op JESUS, den leidman en vol-einder des geloofs, Die, om de vreugde, welke vóór Hem lag, het kruis op Zich genomen heeft, de schande niet achtende, en nu gezeten is ter rechterzijde van den troon Gods! Vanwaar *Hij* de leden van Zijn lichaam in gloed zet, telkens opnieuw, voor de doorwerking van Zijn koninkrijk in deze verscheurde wereld, ook op wijsgerig gebied. En daarom mede voor deze Zijn Stichting allerwege de harten branden doet!

N. A. WEDEMEIJER KROL

OMVANG EN AARD VAN DE STAATSTAAK ¹⁾

Het vraagstuk i. z. omvang en aard van de staatstaak is in den laatsten tijd weer bijzonder actueel geworden in verband met de verschijning van het proefschrift van Dr P. A. J. M. STEENKAMP over „De gedachte der Bedrijfsorganisatie in Prot. Christelijke kring” (in 1951 verdedigd aan de R. K.

¹⁾ Resumé van het referaat door Prof. Dr H. DOOYEWEERD, 5 Januari j.l. op de jaarvergadering der Vereniging gehouden.

Economische Hogeschool te Tilburg) en een artikel van Prof. Dr A. M. DONNER in „Rechtsgeleerde Opstellen” aangeboden aan Prof. Dr H. DOOYEWEERD, ter gelegenheid van zijn 25-jarig hoogleraarschap aan de Vrije Universiteit, getiteld „Bijdrage tot de discussie over de staatstaak”.

In beide publicaties wordt brede aandacht gewijd aan de richtsnoeren, die de Wijsbegeerte der Wetsidee ter zake heeft te bieden.

In een uitvoerige bespreking van het proefschrift van Dr STEENKAMP in het tijdschrift A. R. Staatskunde heeft Prof. DOOYEWEERD ten aanzien van beide beschouwingen stelling gekozen.

De R. K. schrijver Dr STEENKAMP was van mening, dat het beginsel van de souvereiniteit in eigen kring, dat door Dr A. KUYPER op de scheppingsorde was teruggevoerd en in de Wijsbegeerte der Wetsidee aan heel de visie op de structuur der werkelijkheid, ingesloten die der menselijke samenleving, is ten grondslag gelegd, noodzakelijk tot een sterke beperking van de staatstaak moest voeren. Daaruit meende hij te moeten concluderen, dat de aanhangers dezer wijsbegeerte de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie moeten afwijzen, omdat de toekenning van publiekrechtelijke bevoegdheden aan het bedrijfsleven dit laatste noodzakelijk aan de souvereiniteit van den staat zou onderwerpen en dus met de s. i. e. k. onverenigbaar zou zijn.

In DOOYEWEERD's conceptie, aldus deze schrijver, „passen geen primaire en secundaire overheidstaken, zoals we o. a. bij ANEMA en KUYPER zagen, hij kent slechts de enige hier genoemde” (n.l. de in de zwaarmacht gefundeerde rechtsuitoefening). Daarom zouden in deze conceptie niet passen bevordering van de welvaart en met name niet de ordening van het sociaal-economisch bestel door de Overheid, waarin immers een van de grote doelstellingen der publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie is gelegen. Hij meent dan verder, dat de Wijsb. der Wetsidee, om de in hoofdzaak negatieve omschrijving van de overheidstaak bij Dr KUYPER te boven te komen, gedwongen zou zijn geweest, het begrip „handhaving der publieke gerechtigheid”, waarin de staatstaak zou opgaan, zo ruim op te vatten, dat het alle begrensdheid zou verliezen. En als gevolg daarvan zou dit begrip in de moderne situatie van intensieve bemoeiing van de Overheid met het sociaal-economisch leven alle waarde als criterium voor de overheidstaak verliezen. In tegenstelling met het R.K. subsidiariteitsprincipe zou dus het beginsel der souvereiniteit in eigen kring, gelijk het door de W. d. W. is uitgewerkt, geen reële waarborg tegen het staatsabsolutisme kunnen bieden.

In het artikel van Prof. Dr A. M. DONNER was reeds in beginsel de principiële fout in het betoog van STEENKAMP blootgelegd. Terecht wees deze hoogleraar erop, dat in het gedachtenkader van de Wijsbegeerte der Wetsidee een scherp onderscheid moet worden gemaakt tussen den *innerlijken aard* van den staat met de daarin gegronde innerlijke begrenzing van zijn *rechtsmacht* enerzijds en de *taak* van de overheid anderzijds.

Dr STEENKAMP meende ten onrechte, dat het beginsel der souvereiniteit in eigen kring, dat geheel op den innerlijken aard van de onderscheiden samenlevingskringen is gebaseerd, als zodanig een antwoord bedoelt te geven op de vraag naar den *omvang van de taak* dezer kringen.

Zo kwam hij er toe het beginsel der s. i. e. k. op denzelfden voet te beschouwen als het R.K. subsidiariteitsprincipe.

Dit laatste leert ons inderdaad niets over den *innerlijken aard* van den staat en de overige levenskringen. Het biedt alleen een volkomen relatief criterium voor den omvang van de overheidstaak. Het leert, dat de staat als het totaalverband van de natuurlijke samenleving slechts een aanvullende taak heeft ten opzichte van de „lagere” gemeenschappen als „delen” van het „staatsgeheel” en dat hij den mens slechts al die middelen voor zijn natuurlijke volmaking heeft te ver-

schaffen, waarin deze lagere gemeenschappen niet kunnen voorzien.

In de Thomistisch-Aristotelische visie op de menselijke samenleving, die aan dit subsidiariteitsprincipe ten grondslag ligt, past geen onderscheiding tussen aard en taak van den staat. Zij is georiënteerd aan de Aristotelische opvatting van de menselijke natuur, die beheerst wordt door het griekse religieuze grondmotief van vorm en materie, ontsprongen uit het conflict van een jongere cultuur-religie, een religie van vorm, maat en harmonie, en een oudere levens-religie, welke den eeuwig vloeienden stroom van het organisch leven vergoddelijkt, die zich in geen enkelen vorm kan vastleggen en alles, wat in een individuen vorm ontstaat, ten dode bestemt. Terwijl in de oude Ionische natuurphilosophie het materie-motief van de levensreligie de overhand had en het vorm-principe als het beginsel der onvolkomenheid gold, werd in de wijsbegeerte van PLATO en ARISTOTELES de religieuze voorrang aan het vorm-principe toegekend en het materieprincipe, als het beginsel der onvolkomenheid, van alle goddelijk karakter beroofd.

Bij ARISTOTELES is de godheid „zuivere Vorm” geworden. De menselijke natuur is echter, evenals die van de overige „natuurlijke substanties”, samengesteld uit een „vorm” die het „wezen” van den mens bepaalt en een materie, die in de levensontwikkeling streeft naar de bereiking van haar volkomen vorm. Deze „wezensvorm” is bij den mens de „redelijke ziel”, en de „materie”, waarin hij zich verwerkelijkt, is het sterfelijk stoffelijk lichaam. Daar de mens echter volgens deze beschouwing zijn natuurlijke volmaking niet als geïsoleerd individu kan bereiken, is hem de redelijke aandrift tot gemeenschap ingeplant. Deze sociale aandrift realiseert zich in een hiërarchie van natuurlijke gemeenschappen, die in een verhouding van lagere en beperkte tot hogere en meer omvattende zijn gerangschikt en die in den staat als totaalverband van de natuurlijke samenleving haar bekroning vinden.

Volgens de Thomistisch-Aristotelische opvatting is het *wezen* van elke natuurlijke gemeenschap bepaald door het *doel*, waaraan zij in de natuurlijke orde dienstbaar is.

En daar dit „wezensdoel” in deze beschouwing tegelijk de natuurlijke *taak* van den socialen levenskring bepaalt, is hier dus voor een onderscheiding tussen innerlijken aard en taak geen plaats. Zo is volgens THOMAS V. AQUINO het *wezen* van het huwelijk als natuurlijke gemeenschap bepaald door zijn doel: de voortplanting van het menselijk geslacht.

Men ziet echter licht in, dat dit zgn. „wezensdoel” ons over den *innerlijken* aard der huwelijksgemeenschap niets leert. Immers ook een kinderloos huwelijk heeft den innerlijken aard van een huwelijksgemeenschap en wanneer inderdaad de voortplanting het *wezen* ervan zou bepalen, dan zou niet zijn te verstaan, waarom de innerlijke gemeenschap der echtgenoten blijft voortbestaan, ook nadat van kinderverweking geen sprake meer kan zijn. Maar dit is juist het principiële verschil tussen dierlijke paring en de menselijke echtgemeenschap, dat de laatste in haar bestaan niet afhankelijk is van het voortplantingsdoel.

Wat nu het *wezen* van den staat betreft, heeft de Thomistisch-Aristotelische theorie geen ander criterium, dan wat zij als zijn „wezensdoel” ziet, nl. de volmaking van het natuurlijk leven met alle middelen, die de mens in een lagere gemeenschap zich niet verschaffen kan.

De staat als het geheel der natuurlijke samenleving heeft volgens THOMAS tot wezensdoel het verzorgen van het „algemeen welzijn” in dezen aanvullenden zin. Maar ook hier blijkt, dat het „wezensdoel” ons niets kan leren over den *innerlijken aard*, over het intern structuurprincipe van het desbetreffend samenlevingsverband.

Waarom ontbreekt nu in deze in den grond *griekse* beschouwing van het *wezen* der samenlevingskringen ieder cri-

terium voor den *innerlijken* aard dezer laatste? Omdat het religieuze grondmotief van vorm- en materie, dat de griekse visie op de samenleving beheerst, geen *schepping* kent in den Bijbelsin zin, maar ten hoogste een goddelijke *vormgeving* aan een van eeuwigheid bestaande *materie*, die zelve nimmer haar oorsprong in de godheid als „zuivere vorm” kan vinden.

En ofschoon THOMAS V. AQUINO het in *wezen heidense* vorm-materie-motief van het griekse denken aan de kerkelijke scheppingsleer heeft zoeken *aan te passen*, bleef zijn visie op de natuurlijke samenleving door dit griekse motief beheerst, zodat bij hem de schepping slechts als „verwijderde oorzaak” van de „natuur” aan de orde komt.

De Bijbelse openbaring, dat God alle dingen *naar hun aard* geschapen heeft, is hier praktisch verdrongen door de Aristotelische beschouwing, dat de „wezensvorm” het „doel” is, waarnaar de stoffelijke wezens streven, om hun natuurlijke volmaking te bereiken.

Het beginsel der „sovereiniteit in eigen kring”, dat geheel door het Bijbelsche scheppingsmotief is beheerst, is daarom onverenigbaar met de Thomistische beschouwing van de menselijke natuur en de daarin gegronde conceptie van de natuurlijke samenleving. De staat wordt in deze laatste conceptie van metaaf als het „natuurlijk geheel” van de samenleving geproclameerd, zonder dat eerst een onderzoek wordt ingesteld naar de vraag, of de innerlijke aard en structuur der levenskringen, zoals die in de scheppingsorde gegrond is, zich met deze totalitaire staatsopvatting verdraagt.

Het misverstand van Dr STEENKAMP, dat het beginsel der sovereigniteit in eigen kring als zodanig doel en taak van de onderscheiden levenskringen zou bepalen, is slechts te verklaren uit de omstandigheid, dat in de oudere antirevolutionaire staatsleer inderdaad ook een scholastisch-Aristotelische gedachtenlijn doorwerkte, die men met de door Dr KUYPER weer zo scherp op den voorgrond gestelde reformatorische lijn zocht te verbinden.

Zo verklaart zich, dat men onvoorziens van het beginsel der sovereigniteit in eigen kring overging naar het scholastisch subsidiariteitsprincipe en zelfs somtijds tot een zekere vereenzelviging van beide kwam.

In de lijn van een scholastische synthese tussen beide beginselen lag de vroegere onderscheiding tussen primaire en secundaire of subsidiaire overheidstaak. Onder de *primaire* verstond men de rechtsbestelling door den staat in de verhoudingen tussen de overige in eigen kring soevereine levenskringen en onder de *secundaire* of *subsidiaire* overheidstaak vatte men samen de bevordering van cultuur en welvaart, die in de eerste plaats tot de taak der „maatschappij” (als samenvatting van de levenskringen buiten den staat) zou behoren en ten aanzien waarvan de staat dus slechts „aanvullend” zou behoren op te treden.

Deze onderscheiding is echter principiële in strijd met de grondgedachte der s. i. e. k.. Immers het beginsel der s. i. e. k. geldt evengoed op het gebied der rechtsvorming.

Het ontzegt aan den staat de absolute sovereigniteit, de onbeperkte macht, op het gebied der rechtsbestelling, en stelt met nadruk, dat iedere levenskring een innerlijke rechtssfeer bezit, door zijn innerlijken aard begrensd en bepaald, waarbinnen ook de oorspronkelijke (alleen aan God ontleende) *rechtsmacht* uitsluitend aan de organen van dien kring toekomt.

Het was een typische scholastische gedachtengang, die tot uitdrukking kwam in de opvatting, dat het *wezen* van den staat in het primaire doel der rechtsbestelling zou zijn gelegen. Scholastisch, in zover hier weer in de Aristotelische lijn gezocht werd naar een bepaling van het *wezen* van den staat uit zijn *doel*. Maar tegelijk een opvatting, die op innerlijk tegenstrijdige wijze deze Aristotelische conceptie zocht te verbinden met het beginsel der s. i. e. k. en daardoor dit laatste van zijn eigenlijken zin beroofde.

De Wijsbegeerte der Wetsidee heeft in haar theorie van de menselijke samenleving het beginsel der s. i. e. k. weer in haar eigenlijken zin, uitsluitend georiënteerd aan het Bijbels grondmotief van schepping, zondeval en verlossing door Christus Jezus, tot uitdrukking pogen te brengen. Daartoe moest zij radicaal breken met de scholastieke gedachtenlijn, die een compromis tussen het Bijbelse scheppingsmotief en het griekse grondmotief van vorm- en materie zocht.

Daartoe was in de eerste plaats nodig een scherpe onderscheiding tussen den *innerlijken aard* enerzijds en de doeleinden met de daarin vervatte *taken* van de verschillende levenssferen anderzijds.

De staat kan zich de meest uiteenlopende doeleinden of taken stellen en de omvang van de staatstaak is afhankelijk van de historisch-politieke situatie. Dit geldt zowel van zijn zgn. cultuur- en welvaartstaak als van den omvang van zijn rechtstaak.

Maar de innerlijke aard, het innerlijk structuur-principe van den staat is evenals de aard der overige levenskringen *constant* en daarmee ook de innerlijke begrenzing van zijn rechtsmacht. De staat bezit, evenals de overige levenskringen, een innerlijk structuurprincipe, dat in *alle* aspecten, in *alle* wetskringen der tijdelijke werkelijkheidsorde tot uitdrukking komt. Naar dit structuurprincipe is de staat gekarakteriseerd als een publiekrechtelijk institutair¹⁾ verband van overheid en onderdanen op den typisch historischen grondslag van een monopolistische organisatie van de zwaarmacht over een zeker grondgebied.

Dit structuurprincipe bepaalt niet den omvang van de staatstaak. Het wil niet zeggen, gelijk Dr STEENKAMP meende, dat de staatstaak zou opgaan in publieke rechtsbestelling en handhaving van de zwaarmacht. Maar het geeft wel een innerlijke begrenzing aan de *competentie* van den staat bij de uitoefening van zijn zeer onderscheiden taken.

De staat kan naar zijn aard nimmer met oorspronkelijk *overheidsgezag* optreden, tenzij hij zich bij de uitoefening van zijn taken laat *leiden* door het principe van het publiekrechtelijk omljnd „algemeen belang”; dit principe eist enerzijds onverbiddele erkenning van de soevereiniteit in eigen kring der overige eingegeerde levenskringen, en anderzijds een publiekrechtelijken *rechtsgrond* voor het overheidsoptreden, de juridische afweging van de bij het staatsingrijpen betrokken belangen en een evenredige verdeling van de daarbij op de onderdanen te leggen lasten.

Ook het staatsabsolutisme beroept zich steeds op het „algemeen belang”. Maar hier is dit beginsel volkomen onomlijnd in zijn zin, omdat de staatsabsolutistische theorie met negering van den *innerlijken aard* van den staat en de overige levenskringen, aan den eerste een absolute soevereiniteit toekent.

Het R.K. subsidiariteitsprincipe tracht dit staatsabsolutisme te breidelen, door den staat slechts een subsidiaire taak in het behartigen van het algemeen welzijn toe te kennen. Maar dit principe kent als zodanig geen innerlijke competentiebegrenzing van de overheid, omdat het uitgaat van de Aristotelische opvatting, dat de staat het totaal-verband van de natuurlijke samenleving is en de overige in de natuur gegronde levenskringen zijn delen, waaraan wel autonomie, maar geen soevereiniteit in eigen kring kan toekomen. Slechts het kerk-instituut heeft naar de R.K. beschouwing een wezenlijke soevereiniteit tegenover den staat, omdat het een „boven-natuurlijke” gemeenschap is, die principieel boven de natuurlijke samenleving verheven is.

Onder de aanhangers van de Wijsbegeerte der Wetsidee is enige verwarring ontstaan, doordat sommigen de interne bestemmingsfunctie, die den innerlijken aard van het staats-

¹⁾ „institutair” wil zeggen dat de staat een bijzondere goddelijke *instelling* is, in tegenstelling tot organisaties, die op vrije toe- en uittreding der leden berusten.

instituut qualificeert, nl. de publiekrechtelijke gemeenschap van overheid en onderdanen, gingen vereenzelvigen met de staatstaak en de laatste dus gingen zoeken in het handhaven van de publieke gerechtigheid, waaronder men dan alle bijzondere taken van de overheid zocht te brengen.

Daardoor kwam men inderdaad tot een zeker onbedoelde overspanning van de rechtstaak van de overheid. Want de overige taken als de economische, de cultuurtaak, de taak in het belang van het verkeer, de volksgezondheid enz. enz., zijn zeker niet tot de rechtstaak te herleiden.

Wat men bedoelde, was dan ook niet anders dan een innerlijk criterium aan te geven voor de competentiebegrenzing van de overheid bij het vervullen van zijn verschillende taken, en dit criterium kon inderdaad alleen aan het innerlijk structuurprincipe van het staatsverband worden ontleend. Men vermijde dan echter dit begrenzend criterium met de staatstaak te vereenzelvigen.

Voorts dient te worden bedacht, dat de staat ook taken heeft te vervullen, waarbij hij niet *als zodanig*, dat wil zeggen *met overheidsgezag*, kan optreden.

Waar de staat b.v. inkopen op de internationale markt moet doen, treedt hij op gelijke voet met private personen en corporaties op. Het is daarom noodzakelijk bij de bespreking van de staatstaak een principieel verschil te maken tussen de uitoefening van deze taak in *typische* en *a-typische* functie. Waar de staat zijn taak in a-typische functie vervult en dus niet met overheidsgezag optreedt, kan van een gevaar voor inbreuk op de s. i. e. k. der overige levenskringen uiteraard geen sprake zijn.

Maar daaruit blijkt des te duidelijker, dat het niet mogelijk is, de innerlijke bestemmingsfunctie van den staat, die in de publiekrechtelijke sfeer ligt, met de overheidstaak te vereenzelvigen. Wel is het juist, dat de a-typische zijde van de staatstaak steeds haar keerzijde heeft in de *typische* zijde daarvan. Immers in de innerlijke sfeer van het staatsleven blijft de overheid voor al haar gedragingen publiekrechtelijk verantwoordelijk en moet zij steeds het algemeen belang, in zijn publiekrechtelijk omljnden zin, tot leidend beginsel nemen.

Wat tenslotte de verhouding van het beginsel der s. i. e. k. tot de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie aangaat, moet worden opgemerkt, dat dit beginsel zich allermint, gelijk Dr STEENKAMP meent, tegen een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie verzet. Het kan b.v. in onzen tijd wel degelijk tot de overheidstaak behoren, haar in het leven te roepen, wanneer het algemeen belang in den vroeger omljnden zin zulks eist. Maar zulk een organisatie kan nimmer, gelijk sommigen meenden, de uitdrukking zijn van de s. i. e. k. van het vrije bedrijfsleven.

De s. i. e. k. eist, dat de publiekrechtelijke bevoegdheden van de bedrijfsorganen, die steeds aan den staat ontleend zijn, zich nimmer mogen bewegen op het gebied van de interne rechtssfeer van het vrije bedrijfsleven, die door den innerlijken aard van het bedrijf als door de economische ondernemingsfunctie gequalificeerde organisatie van kapitaal en arbeid is bepaald.

En evenzeer eist dit beginsel, dat deze publiekrechtelijke bevoegdheden alleen *in het algemeen belang* en niet in het *privaat belang* van werkgevers en arbeiders mogen worden uitgeoefend.

SCHRIFTGEBRUIK EN WIJSBEGEERTE¹⁾

Het onderwerp, in den titel van dit referaat vermeld, mag niet vereenzelvigd worden met dat van „Schrift en wijsbegeerte”. Natuurlijk is dit laatste hier wel ondersteld, maar

¹⁾ Resumé van het referaat door Prof. Dr D. H. TH. VOLLENHOVEN, 6 Januari j.l. op de Studieconferentie der Vereniging gehouden.